

festői között többen is voltak, akik az absztrakciónak ezt a szürrealizmushoz kapcsolódó expresszív útját járták: Hollegha, Mickl, Fruhmann. (Az irodalomban ekkor volt aktív a dadaizmusra visszatekintő írók Bécsi Csoportja.) Abban viszont egyedül állt, hogy a későbbiekben egyesítette a figurativitást és az absztrakciót a maga teremtette fotós ready-made-ek felhasználásával. Ezzel túl is lépett az ismert kategóriákon.

A szürrealizmus programja nemcsak a művészet műviségét tagadta, a tapasztalat totalitását hirdette, hanem a nagy, alkotó személyiség mitozsát is lebontotta: a művész legyen médiuma a mű létrejöttének. Rainer nem a Max Ernst-i játékos értelemben valósítja meg az indirekt festést. Kremsben nemrég megrendezett retrospektív kiállításának címe *abgrundtiefe perspektiefe*, kis humorral fűszerezett szótorzítás, csak komolyságában lefordítható: körülbelül így: *a szakadék perspektívája*.

Rainer harminc éve nem veszélytelen identifikációs, megismerő mélyrepüléseket folytat a saját lényé sötét szakadékaiba. Azt a másik világot kutatja, ami az álmokban, félelmekben, különböző létállapotokban minden emberben megjelenik, de amellyel bánni kevesen tudnak. Ezt keresi fel előbb az önmagáról készített ún. arcfintorokban és azokban a fotókban is, amelyek halotti maszkokról készültek, de ezeket firtatja a Krisztust ábrázoló ikonok reпрóiban is és Van Gogh, Rembrandt vagy Goya képmásaiban. Ezek az ő Vergiliusai, vezetői az átfestés által való behelyezkedés kalandjában.

Hogy valami vidámabbat is említsek: amikor a hetvenes évek vége felé egy festésre hajlandó csimpánz ecsetvonásait másolta mozdulatról mozdulatra (az erről készült dokumentumfilmet az osztrák tv bemutatta), akkor is a racionálison túli, a kontrollálatlan lehetőségekbe igyekezett behatolni.

Az átfestés mint önállósult plasztikai nyelv nem destrukció, hanem a tévedések kijavítása, a langyosságok intenzívvé tétele, a bőbeszédűség lefedése. Az itt látható művek nagy része portré-, illetve mozdulatátfestés. A pályaudvari fotóautomatával készült első, éjszakai önarcképeken is látható már, hogy a mimikai állapot nem kifelé fordul, nem előad valamit, hanem szinte csodálkozva, fájdalma-

san adja át magát egy másik, belső világ megélésének. Rainer különböző módokon készül fel ezekre a koncentrált állapotokra. Az ő fotói is tartalmazznak redundáns elemeket, melyek az intenzitás rovására mennek. Rainer a második, újraélt-rajzoló fázisban nemcsak felerősíti, de át is írja a fényképet. A lapokon való munkálkodást mindaddig folytatja, amíg a kép önmagában nem nyugszik, telítettségében csendessé, teljesen zárttá nem lesz. A különböző gesztusokban lényegében mindig ugyanarról van szó.

Maurer Dóra

VITA

A MÁSODIK LEGBOLDOGTALANABB MAGYAR KRITIKUS

Bán Zoltán András Hazai-kritikájához

Ez az Ady-féle törpézés, hát mit is mondjak. Ha az embernek olyan nagyon határozott sztenderdjei vannak a nagyság megítélésére, és hisz abban, hogy ezek helyesek, akkor minek annyira ágálni. Ha meg nem hisz, akkor vagy önmagát erősítgeti, és, ugyebár, mi másért erősítgetné, mint hogy satöbbi; vagy pedig (úgy) tudja, hogy a sztenderdek, puhán fogalmazva, igen különbözők tudnak lenni.

Bán Zoltán András (BZA) kritikája viszont rátesz még egy lapáttal a megvetésre, s ezáltal megsokszorozza mindazokat a dilemmákat, amelyeket felvet. „*Hazai Attila talán nem is érdemli meg, hogy ilyen nagyágyúval feleljünk neki*” – írja. Ugyan a nagy-nagy nagyság kifejezetten „a törpéket” fíkázza, de van, aki még ehhez is törpe... á, nem, ez már teológiai probléma lenne.

Bocsánatot kérek a közhelyért, de muszáj: az a homályos és bonyolult dolog, amit hanyag eleganciával „kultúránk”-nak szoktunk nevezni, egyre erőteljesebben és egyre gyorsabban változik, illetve egyre több párhuzamos – és gyakran egymással összeegyeztethetetlen –, nevezzük így, diszkurzust termel ki és újra. És egyre nyilvánvalóbb, hogy egyre

kevesebb esély van arra, hogy a különböző diszkurzusok, még a viszonylag szűk területeken is, összeegyeztethetők legyenek, egyetlen homológ rendszerbe foglalhatók legyenek. Az „értelmezői közösségek” (Fish) kiterjedése vagy, ha úgy tetszik, az „ízlésűtételek empirikus általánossága” (Kant) egyre csökken, aminek következtében egyre láthatóbbá válik, hogy a magát univerzálisnak tételező karteziánus cogitatio vagy tévpercepció alapul, vagy a diszkurzív agonisztika egy hagyományosabb retorikájú változata.

BZA írását pedig teljesen ez uralja. Rögtön a nyitó mondat eleje: „Az immár a harmadik kötetére is kiadót talált Hazai Attila...” A retorizálás nem rossz, szép kis gonosz felütés – a sértés művészet, Borges is megmondta. De azért alaposabb lehetne. Van, ugye, az az alapvető, hogy az ürge megy a sztrádán, és hallgatja a rádiót, amely éppen drámai hangon jelenti be, hogy vigyázat, a sztrádán egy ámokfutó szembehajt a forgalommal, mire az ürge: „Mi az, hogy egy?!” Tehát Cserépfalvi, JAK, Balassi. Ezek adták ki Hazai három könyvét. Ezek tehát mind marhák. Biztos vagyok benne azonban, hogy mások is kiadnák. Ezek is marhák. De nekem is tetszik olykor, amit Hazai csinál, sőt olykor nagyon tetszik, és sok ismerősömmnek is, szakembereknek és embereknek egyaránt. Egyébként hajlamos vagyok magamat lemarházni, de azért itt inkább elbizonytalanodom. A(z, ismétlem, egyébként szép) nyitó mondat eleje ott problematikus, hogy univerzális szubjektumként dilettánszik. (Dilettare = gyönyörködni.) (Számomra – az irodalomban – a „profí” *legalább* olyan gyanúsán cseng.) Úgysem tudjuk elkerülni az általánosító kijelentéseket – „az fantasztikusan jó könyv”, „az egy szar költő” stb., mondogatjuk gyakran, és miért ne –, de néha nem árt reflektálni a szituációra, amely folyamatosan nevétségessé teszi az efféle homályos (és univerzalitásra hajlamos) szubjektumként való megnyilatkozásokat. (Hajlik ugyanis arra, hogy az implicite hozzácsatolt határozót a „szerintem” felől az „objektíve” irányába tolja.)

A probléma már Garaczinál kezdődik. És az ún. „future shock”-nál (A&H Toffler). Ha a NINCS ALVÁS!-ban (a BZA által igen hasonló stílusban és fogékonysággal lezavart műben)

„felzúg az ELEKTROMOS TEMETÉS”, akkor ez bizonyos, főként idősebb olvasóknál meglehetősen üres szintagma maradhat, más, főként fiatalabb emberek számára pedig nagyon is sokat jelenthet, talán többet, mint BZA-nak egy Ady-verscím említése. S ha ilyenből sok van – és sok van –, akkor a folyamatos és egyre súlyosbodó értelmezési deficit könnyen frusztrációba vagy megvető ignoranciába sodorhatja a kritikust. Ha BZA-nak – ráadásul alapvetően realizmuselvű elváráshorizonttal – Hazai párbeszédeiről csak a „hajmeresztően primitív dialógustechnika” kifejezés jut eszébe, akkor kezdek elbizonytalanodni, hogy ő melyik országban, illetve évtizedben él.

Túl szembeszökő, hogy a század első felében születettek közül úgyszólván senki nincs, aki (nagyra/valamelyest) értékelné azt, ami Garaczitól „lefelé” történik a magyar irodalomban – hogy ne tekintsük a problémát generációs jellegűnek. Az értetlenség elsősorban közömbösségekben és hallgatásban nyilvánkozik meg, s ha mégsem, akkor eleve eltökélt ellenségességben (eee). BZA jelen írása nem az első példát nyújtja erre.

Az eee érvelése gyakran törékeny. Nem is, ez túl szép szó. Inkább: csúnya. Például: „Hazai képes akár háromezreször is leírni, hogy »mondta«, netán »válaszolta«, amivel kétségkívül egy ideálját, Raymond Carvert követi, csakhogy az amerikai írónál következetes a takarékos hangszerelés. Hazai viszont teljesen esetlegesen alkalmazza ezt az eljárást.” Ahogyan a „mondta” esetében, úgy sok más vonatkozásban is, Hazai egyáltalán nem esetlegesen, hanem vaskövetkezetességgel alkalmaz eljárásokat. Hogy ezek nem pont a Carveréi, abban semmi kivétnivalót nem találok. (És... most akkor a „mondta” monotóniájának megállapításából hogyan is következett az „esetlegesség” vádjaja?)

Azt nem tudhatom, hogy BZA miért találta olyan mulatságosnak a „szeretkezés” általa idézett leírását (Hazai esetében egyébként nekem is az egyik legfőbb problémám, hogy nem tudom analitikusan megragadni, miért találok gyakran ellenállhatatlanul mulatságosnak stílusát), de biztos, hogy nem „a nyelvi sutaságok” miatt. Hogyan nem lett volna „suta”, ha péniszt ír vagy ha faszt? Himtag? Fallosz? Pöcs? Füttyi, dákó, bráner? Beléhelyezte

férfiasságát? Koitált, kopulált? Kinyílt az ólajtó? Elővette a méteres kékerest? Belógatta a kobrát? Vagy házasetletet élt? Attól félek, BZA-t a „szeretkezés” nem stilizált leírása zavarja (érdekl). Megerősíti ezt az a tény, hogy megütközik ama bizonyos „régi nagy igazság”-on (tudniillik, hogy „az egész világ bekaphatja a faszt”): jelentőségteljesnek itéli, de nem tud vele mit kezdeni. Alighanem a szerzői intenciót próbálja kibetűzni, és subverzív szándékú gesztusként olvassa ezt a „régi nagy igazság”-ot, és az róla a véleménye, hogy – stílszerűen fogalmazva – kurvára nem subverzív. Ebben több mint valószínű, hogy igaz van, csak azt tenném hozzá, hogy az én olvasatomban a narrátor, ha lehet, ezt még inkább így tudja. És innen kezd érdekes lenni a „régi nagy igazság” megosztásának íráskatausa.

Nem osztozhatom BZA-sal abbéli élményében, hogy a SZEKERES FEJFÁJÁSA című betéttörténet „csak a legnagyobb erőfeszítéssel” olvasható végig. Az általa hiányolt „szexualitás” e kisregényként is kezelhető műben éppúgy, mint az alapszövegben nyomasztóan jelenvaló, és Hazai összes eddigi produkciójának már-már „mikrorealista” alapossága nézetem szerint tobzódóan szenzuális. BZA számomra legmegdöbbentőbb észrevétele, hogy „olyan siváran absztrakt ez az egész”. A sivársággal – bizonyos megszorításokkal – egyetértek, de hogy *absztrakt* lenne ez a kizárólag igen akkurátus leírásokat, nem túl magasröptű párbeszédet, nem túl szövevényes szűzsét tartalmazó könyv, ez a minden sorában érzéki próza, azt nem tudom úgy érteni, hogy megértsem.

„Mocskólván magukat szegyig, / koholt képekkel és szeszekkel / mímeljen mámort mindegyik”; a speed azonban egy egyszerű gyorsítószer (tehát éppen nem „kábitó”szer), alapja amfetamin, amely a szervezet bizonyos természetes gátló folyamatait gátolja le („dopping”), nagyobb mennyiségben eléggé megváltoztatja a tudatállapotot, viszont egyáltalán nem hallucinogén, nem a „költői képzelet”, az „alkotói fantázia” és egyéb szép dolgok protézise, szóval semmi Hajnóczy, Borroughs, Csáth, De Quincey, és ha BZA azt várta, hogy Naconxi-panban hullani fog a hó, és lehetőleg narancsszínű, és lehetőleg fölfelé, akkor nem speedes szöveget kellett volna olvasnia. Fel-

hívnám a figyelmet a narratíva eseményei és a narrált események közötti különbségre, csakúgy, mint a szerző és a narrátor különbségére. Ez utóbbit Ferinek hívják és nem Hazai Attilának, és a narráció szerint a SZEKERES FEJFÁJÁSA *nem létező szöveg*, ami lényeges az egész mű szempontjából, ha eee-nkből kifolyólag nem követjük el azt a nagyon durva hibát, hogy amikor a szerző nekikészül és bejelenti, hogy most tessék jól figyelni, mert most fogja megmondani az eszmei mondandivalót, és ez mind semmi, de *tényleg meg is mondja*, és az egy ekkora állatság, amekkora, akkor ezt el is hisszük neki. Ha párhuzamba állítjuk a SZEKERES FEJFÁJÁSA-t mint el nem készült művet azzal a „művel”, amellyel egy hosszasan és aprólékosan leírt jelenet végén szembesülünk – ahol is a narrátor az ebül szerzett speeddel alaposan felpörgeti magát, és úgy érzi, hallatlanul nagy művész, kirobánóan termékeny, és mindenben zseni, és nekiül egy papírnak, bevonalkázza, hiszen zenét szerez, de a kotta természetesen képzőművészeti alkotás is lesz, közben intenzíven tévét néz, idegen nyelven, és bonyolult memoriterfeladatokat végez szimultán, majd az excesszív kognitív/alkotási láz elmúltával észreveszi, hogy a papír, az örök alkotások matériája, amelyen óráig dolgozott, egyetlen tagolatlan fekete felület, egy eszelősen bolyhosra satírozott fekete felület –, akkor minimum egy fokkal bonyolultabbá válik a betétdarab funkciójának értelmezése is.

BZA szövege több ponton azt sejteti, hogy szerzője maga is egy kicsivel többet sejt a tárgyalat műről, mint amennyit éppoly kevésbé argumentált, mint amennyire határozott tézisei expressis verbis állítanak. A narrátor „tanulságait” „parodisztikus”-nak nevezi (kérdés: miért nem megy tovább ezen a vonalon?). Megjegyzí, hogy esetleg „ez a formátlan hablatyolás felfogható ironikusan is” (kérdés: ua.). S mindez hogyan egyeztethető össze azzal – amiben szintén hajlok az egyetértésre –, hogy itt bizonyos tekintetben „égbeköltően naiv szerzőről van szó, akinek reflektálatlan öntudatlanságában van valami lefegyverző”. Hozzátenném azonban, hogy ez inkább a narrátorra áll, és arra sem egyértelműen. Már az is kérdés, hogy ez a narratori naivitás nem a szerzői rafinériának egy válfaja-e, de az együgyű elmebetegnek azt a vízióját, amelyet BZA fest

elénk Hazai-Feriről, semmiképpen sem tarthatom tarthatónak, még akkor sem, ha a Hazai-szövegek szignifikációja az átlagosnál kétségkívül jóval erősebben pszichotizált. Tehát ha már textusanamnézisben utazunk: inkább bonyolultabb pszichózisra, mint egyszerű szellemi fogyatékosagra alludálnék. A patográfák értelmezéséről meg csak annyit: az, hogy a mi alapvetően neurotikus kódunk az uralkodó (szimbolikus vírus), az egy dolog. A megértés és az igazság az meg egy (két) – ezzel szorosan összefüggő, de azért mégiscsak – másik dolog. Az irónia, a „bohóckodás”, „hülyéskedés”, „blódlí”, „szatíra” jelenléte, amit BZA alternatív értelmezési opcióként felvet, szerintem egyértelmű, de semmiképp sem abban az értelemben, hogy *az egész mű egyetlen*, a fenti jelzői bővítményekkel ellátható *gesztus* lenne. Annál bizonyosan összetettebb, rétegzettebb és gazdagabb – mégpedig viszonylag sokféle olvasó számára.

Arról szerettem volna lehetőleg minél többet megtudni, miért biztos BZA benne, hogy „*Hazai Attila hamarosan bekerül az újundok kánonba*”, de sajnos ezt sem fejtí ki. Többszörösen következetlennék látom, hogy e kétségkívül megvetősen emlegetett kánon jelzője az „*újundok*”, mely, ha nem tévedek, a nagy-nagy Ady Endre „önelnevezése” egy Karinthy-paródiában. S ha a paródia jó (márpedig szerintem nagyon jó), akkor ebben a „*Mi vagyunk az Új Undokak*” sorban (csak mellékesen: a TÖRPE-FEJŰEK című versben) „*tüldeterminált*” (Freud) módon tárul fel az (irodalmi) értékek viszonylagossága és ambivalenciája.

Ha nem ismertem volna Hazai szövegeit, akkor BZA a döbbenetes dilettantizmus „önmagukért beszélő” exemplumaiként citált idézeteivel valószínűleg felkeltette volna érdeklődésemet irántuk, és semmiképp sem – BZA minden igyekezete ellenére sem – megbotránkozásomat. Ez azt a szép emléket idézte fel bennem, midőn a nyolcvanas évek elején, amikor Schopenhauer, Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger stb. műveihez igen-igen nehéz volt hozzáférni, úgy olvastam AZ ÉSZ TRÓNFOSTÁSÁT, az általam egyébként se túl sokra tartott Lukács György életművének egyik mélypontját, hogy az idézőjeleket kerestem benne. Szerencsére elég sokat és – ezt mindenképp érdeméül kell betudnunk –

elég jókat idézett az emlegetett őundok „prefasiszta” szerzőktől, úgyhogy érdemes volt olvasni, még ha a szerző esetleg nem is egészen így képzelte kiváltani olvasói elégedettségét. BZA írásának egy lehetséges tanulsága ez: az idézettek nyilvánvalóan annyira távol állnak a recenzió szellemiségétől, hogy a recenzens semmiféle dialógusban nem reménykedhet, és valószínűleg nem is akar. Aki osztozik ebben a megbotránkozós érzületben, azt nem kellett meggyőzni; aki felfigyel az idézetek nem egészen a recenzió szellemiségében fogant beszédmódjára és esztétikájára, azt nem sikerülhetett meggyőzni; de ami a fő, hogy aki bizonytalankodik, azt ez a szöveg biztos, hogy se pró, se kontra nem tudta meggyőzni. Mert az írásnak az övétől eltérő szellemiséggel, beszédmóddal, esztétikával szembeni intoleranciája, eee-je még az említett Lukácsműt is felülmúlja, és ez nagyon látszik. De semmi baj. Jól van ez így. Egy valamivel termékenyebb megértési kísérlet és sikeresebb kommunikáció érdekében viszont, ha ez érdek, talán azt javasolnám BZA-nak, hogy próbálja meg saját maga és mindannyiunk számára tisztázni, kik-mik alkotják „*az újundok kánont*”, milyen a beszédmódjuk, az ismeretelméletük, az esztétikájuk, és miféle áldáz erő akadályozhatja őket abban, hogy (felismerjék, hogy marhák, dilettánsok, unalmasak és törpék mind.

Farkas Zsolt

REFLEXIÓ BÁN ZOLTÁN ANDRÁS „A LEGBOLDOGABB MAGYAR ÍRÓ” CÍMŰ CIKKÉRE

(Holmi, 1998. I., 120–122. o.)

Azt – akarva, nem akarva – el kell ismernem, hogy Bán kritikája jóval olvasmányosabb, szórakoztatóbb, humorosabb, mint annak tárgya, Hazai Attila barátom BUDAPESTI SKIZO című könyve.

Továbbá megértem a kritikust, hogy nincs kedve fellációk komplikációkhoz. De: 1. Sze-